

1. *Інвентарні книги (кераміка, скло) // Національний музей народної архітектури та побуту НАН України.*
2. *Інвентарні книги (кераміка, скло) // Полтавський краєзнавчий музей.*
3. *Інвентарні книги // Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України.*
4. *Інвентарні книги // Національний музей українського народного декоративного мистецтва.*
5. *Інвентарні книги // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному.*
6. *Пастернак Н. «Червоні образи» – в постійній експозиції // Культура і життя. – 2013. – № 9. – 1 березня.*
7. *Програма Першого республіканського симпозиуму гончарства «Традиції і сучасність»: 10 травня – 11 червня 1989 р. – Полтава, 1989.*
8. *Розмова з Іваном Гречко. 11–22.07.2006 // Приватний архів автора.*
9. *Розмова з Михайлом Китришем. 8.10.2010 // Приватний архів автора.*

Lykova O.G. On the museumification of the Mykhaylo Kytrysh pottery inheritance. In the article the question of the Ukrainian pottery inheritance museumification is examined on the example of forming the personal collection in the National Museum of Ukrainian Ceramics in Opishne by the potter M. Kytrysh. The analysis of types of master's collection is conducted. The attention is paid to the basic problems, related with forming the collection.

Key words: museumification, pottery, ceramics, earthenware, M. Kytrysh, Opishne

Н. В. Бережна

ВІРМЕНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ ст. (історико-статистичний аспект дослідження)

На матеріалах переписів населення 1989 та 2001 рр. проведено аналіз життєдіяльності вірменської громади чотирьох центральних українських областей.

Ключові слова: вірмени, національна меншина, Центральна Україна, статистика, перепис населення

Починаючи з другої половини 1980-х рр., в Україну з кожним роком прибувало дедалі більше вірмен. Зростаюча динаміка цього зафіксована статистично: якщо 1959 р. кількість вірмен в УРСР становила 28 тис. осіб, 1989 р. – 54,2, то 2001 р. – вже 99,9 тис. Тобто, до кінця 1980-х рр. їхня кількість зросла майже вдвічі, тоді як наступне подвоєння відбулося вже за десятиліття. Найпривабливішим регіоном імміграції були південно-східні області України – Донецька, Дніпропетровська, Харківська [1, 379]. Однак і Центральна Україна викликала певний інтерес у переселенців.

Щодо історіографії проблеми, то поки вона представлена незначною кількістю праць. З-поміж них, слід звернути увагу на думку Е. Мелконяна, що «новітня еміграція вірмен, яка відбулася після розпаду СРСР, спричинена головню економічними чинниками» [2, 23]. Запропонувати ж повну картину міграційного руху жодному з фахівців поки що не вдалося.

Джерельна база наукового пошуку представлена статистичними даними і матеріалами польових досліджень. Тут доречно згадати і досвід Німеччини, де з 2004 – до 2011 рр. видали 21 книгу щодо використання даних статистики у науці. З 1999 р. за найкращі роботи у цій царині їхні автори одержують премію І. Фюрста. Такі роботи відносяться до галузі теоретичної, економічної, соціальної статистики [3]. Вагоме значення статистичні дані мають і для пропонованого дослідження. Метою статті є порівняльний аналіз даних переписів населення 1989 і 2001 рр. щодо вірмен у Київській, Полтавській, Черкаській і Чернігівській обл.

Так, дані Всеукраїнського перепису населення 2001 р. дають можливість проаналізувати інформацію щодо демографічних і соціально-економічних характеристик вірменського населення, зокрема його кількість, розподіл за статтю, віком, рівнем освіти, шлюбним станом, основним джерелом існування, рідною мовою, місцем народження, а також за кількістю дітей (для жінок, які визначили себе вірменками). Важливо уточнити, що в матеріалах перепису 1989 р. не передбачалися дані щодо осіб, які ідентифікували себе «вірменами» [4].

На сьогодні в Україні, за неофіційними (але звіреними) даними, мешкає понад 400 тис. вірмен. Точну інформацію можна буде одержати після проведення чергового перепису населення. За період 1989–2001 рр. число вірмен в Україні збільшилося в 1,8 разів (з 54,2 – до 99,9 тис. осіб). Тенденція зростання простежувалася в усіх регіонах, зокрема й центральному (табл. 1) [5–6].

Табл. 1

Область	1989 р.	2001 р.
Київська	1165	2341
Полтавська	1314	2678
Черкаська	636	1749
Чернігівська	481	934

На початку ХХІ ст. найбільше вірмен мешкали на території Полтавської, найменше – Чернігівської обл. (варто враховувати, що в останній і найменша щільність населення). При цьому кількість переважає чоловіки, що є спільним для всіх означених областей (табл. 2). Лише в окремих вікових групах жінок виявилось більше, але їхня перевага незначна (більше на 1–7 осіб).

Табл. 2

Область	Обидві статі	Чоловіки	Жінки
Київська	2341	1360	981
Полтавська	2678	1578	1100
Черкаська	1749	1020	729
Чернігівська	934	567	367

Покажемо є і віковий зріз вірменського населення Центральної України. Найбільше чоловіків і жінок мали від 5 до 19 та від 25–30 до 44 років. Тобто, переважали особи дитячого, юнацького та першого працездатного віку. Траплялися і довгожителі: 2001 р. у Полтавській обл. мешкала жінка, якій виповнилося 96 років, у Черкаській – двом жінкам було 91 і 92 роки, а у Київській – один чоловік мав 93 роки [6].

Особливий інтерес викликають дані щодо місця народження вірмен, котрі в різний час переселилися до України. Більшість їх, звісно, народилась у Вірменії, але також і в Азербайджані, Грузії (табл. 3, 3а). Згідно переписів, у Київській обл. було найбільше вихідців з Азербайджану та Грузії. У Черкаській обл. більшість вірмен вказали місцем народження Грузію. Кількість вірмен, що народилися у Росії, сукупно не досягає 100 осіб. За місцем народження, серед інших держав Азії, зазначені Іран, Казахстан, Монголія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Сирія, Киргизстан, Ліван. Середній показник щодо цих країн коливається від 1 до 8 осіб. Серед держав Європи, вірмени-іммігранти прибували з Білорусі, Латвії, Молдови, Німеччини, Греції, Литви, Сан-Марино, Естонії, Угорщини. Характерно, що кількість народжених у цих країнах набагато менша і не перевищує 5 осіб [6].

Табл. 3

Область	Все населення	Країни (регіони) народження		
		Україна	Держави Європи	Держави Азії
Київська	2341	359	108	1874
Полтавська	2678	489	96	2093
Черкаська	1749	276	81	1392
Чернігівська	934	165	59	709

Табл. 3 а

Область	Усе населення	Країни народження (взято вибірково)				
		Україна	Вірменія	Росія	Азербайджан	Грузія
Київська	2341	359	1061	88	573	197
Полтавська	2678	489	1253	87	456	361
Черкаська	1749	276	913	67	211	242
Чернігівська	934	165	447	55	149	94

У таблиці 4 зведено дані про рівень освіти вірменського населення. Повну вищу освіту мають особи від 21 року і старше. Найбільша вікова група вірмен із повною вищою освітою для Київської обл. становить 40–49 років, Полтавської – 35–44, для Черкаської – 30–44, Чернігівської – 35–39. Окремі особи, від 20 років і старше, не мають початкової загальної освіти. У трьох областях (крім Чернігівської) вказано також кількість неписьменних вірмен різного віку [6].

Жінки-вірменки народжували найчастіше одну, дві чи три дитини. З-поміж них, кількісно переважають жінки, які мають двох дітей. Лише для Черкаської обл. характерним є те, що жінок, які народили троє дітей, більше, аніж жінок, у яких одна дитина. Рідкісним явищем можна вважати, якщо жінки народжували п'ять і більше дітей (це жінки віком від 35 років і старші) (табл. 5) [6].

Згідно з переписом 2001 р., можна також простежити економічну діяльність і добробут вірмен. Більшість із них зайнята на роботі підприємств та установ державної власності, в особистому підсобному господарстві – мешканці Черкаської та Київської обл. Також вони засновують власні підприємства, хоча зафіксована і зайнятість на індивідуальній основі (табл. 6).

Табл. 4

Область	Усе населення	Мають освіту						не мають початкової освіти	не вміють читати й писати
		повну вищу	базову вищу	неповну вищу	повну загальну середню	базову загальну середню	початкову загальну		
Київська	2239	326	13	350	775	317	302	154	2
Полтавська	2523	309	11	332	976	405	314	172	4
Черкаська	1643	170	4	231	643	223	224	143	1
Чернігівська	879	116	1	131	331	148	103	47	–

Табл. 5

Область	Усього жінок у віці 15 років і старші	Жінки, які народжували дітей	Жінки за кількістю народжених дітей											Загальна кількість народжених дітей
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10 і більше		
Київська	761	561	133	251	116	40	8	6	4	2	1	–	–	1272
Полтавська	826	639	163	295	125	38	12	4	–	–	1	1	–	1374
Черкаська	535	424	86	189	106	34	4	3	1	1	–	–	–	971
Чернігівська	285	205	54	83	44	9	6	5	3	–	1	–	–	478

Табл. 6

Джерела засобів існування	Київська обл.	Полтавська обл.	Черкаська обл.	Чернігівська обл.
Усе населення, зайняте на (в)	2341	2678	1749	934
підприємстві, організації, установі, селянському (фермерському) господарстві	524	466	241	144
окремих громадян	77	77	54	25
власному підприємстві	87	71	52	30
індивідуальній основі	75	94	69	61
власному селянському (фермерському) господарстві	4	57	1	2
сімейному підприємстві без оплати праці	7	4	1	–
особистому підсобному господарстві	126	95	182	35
ті, що отримують прибуток від власності	8	5	3	–
пенсіонери	305	300	152	121
стипендіати	15	6	2	2
ті, що отримують допомогу (крім допомоги по безробіттю)	6	18	7	8
ті, що отримують допомогу по безробіттю	35	51	21	13
ті, що мають інший вид державного забезпечення	21	26	26	18
ті, що знаходяться на утриманні інших осіб	954	1172	818	413
ті, що мають інше джерело існування	97	236	117	60
ті, що не вказали основне джерело існування	–	–	3	2

Таблиця 7 містить кількісну характеристику вірменського населення за рідною мовою. Природно, що для їх більшості такою є вірменська, хоча чимало називали також російську й українську. У Полтавській обл. один вірменин вказав рідною білоруську мову [6].

Табл. 7

Область	Всього	Рідною мовою вказали			
		вірменську	українську	російську	іншу
Київська	2341	1362	326	639	14
Полтавська	2678	1638	330	699	11
Черкаська	1749	1203	197	337	10
Чернігівська	934	545	132	249	8

Дещо докладніше варто сказати про розподіл вірмен за рідною мовою у Черкаській обл., адже помічаємо таку особливість: серед міського населення 709 осіб вважають рідною мову вірменську, 116 – українську, 288 – російську. Склад вірмен за рідною мовою у сільській місцевості має дещо інший вигляд: для 484 осіб рідною є вірменська мова, для 81 – українська і лише 49 вірмен вважають рідною російську мову [7, 152–154]. Отже, серед сільського населення області кількісно переважають вірмени, які визнали рідною українську, порівняно з російською. Порівняння даних переписів 1989 і 2001 рр. щодо кількісного складу вірмен за рідною мовою в Черкаській обл. у відсотках щодо чисельності кожної національності містить таблиця 8 [7, 149–151].

Табл. 8

Вірмени в Черкаській обл.	Рідною мовою вважають					
	вірменську		українську		російську	
	1989	2001	1989	2001	1989	2001
Усе населення	54,7	68,7	9,4	11,3	34,6	19,3
Міське населення	47,6	63,2	10	10,3	41,2	25,7
Сільське населення	48,4	78,8	8,4	12,9	41,1	7,8

Отже, дослідження вірменської спільноти Центральної України пострадянського періоду поглиблює знання про життя цієї меншини на території України в цілому. Воно сприяє кращому розумінню труднощів і перспектив, з якими довелось мати справу чи не всім народам колишнього Радянського Союзу. Для повнішого аналізу проблеми доцільно залучити й матеріали польових досліджень. Важливо проаналізувати роль і місце вірмен у соціально-економічних і культурних процесах Центральної України, а також внесок окремих представників цієї національної меншини у збереження традиційних цінностей. Усі наведені вище статистичні дані та їхні характеристики потребують порівняльного аналізу з даними наступного перепису. Крім цього, доцільно також порівняти центральний регіон з західним, південним і східним.

1. *Статистичний щорічник України за 2002 рік. Державний комітет статистики України / Ред. О. Осауленко. – К., 2003.*
2. *Дятлов В., Мелконян Э. Армянская диаспора: очерки социокультурной типологии. – Ереван, 2009.*
3. *www.destatis.de.*
4. *Офіційний лист Держстату України (рукопис). – Особистий архів автора.*
5. *Всесоюзний перепис населення 1989 р. – Матеріали Державної служби статистики України. – Особистий архів автора.*
6. *Всеукраїнський перепис населення 2001 р. – Матеріали Державної служби статистики України. – Особистий архів автора.*
7. *Населення Черкаської області (за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р.). – Черкаси, 2003.*

Berezhna N.O. The Armenians of the Central Ukraine at the end of the 19th and the beginning of the 20th century (the historical-statistical aspect of the research). Using the materials of the statistic census of the 1989th and the 2001th, the author has analyzed the activity of the Armenian community in the four central region of Ukraine.

Key words: Armenians, national minority, Central Ukraine, statistics, population census

